

Voorwoord

In dit derde deel van de *ART-History*-reeks leer je over de burgerlijke kunst en cultuur in Nederland in de zeventiende eeuw. Een deel van de Nederlandse burgers profiteerden van de bloeiende handel en economie, waardoor ook de kunst floreerde. Maar er is ook aandacht voor de andere kant van deze periode.

De informatie uit je leerboek kun je toepassen bij de vragen van dit vragenblok.

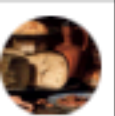
Via de menubalk aan de linkerkant van je scherm kun je door de uitgave navigeren. Door op een afbeelding te klikken, kun je deze vergroten en volledig bekijken. Soms zie je pijltjes naast een afbeelding staan. Daarmee kun je een volgende afbeelding of filmpje bekijken terwijl je op dezelfde pagina blijft. Helemaal onderaan elke pagina kun je naar de vorige of volgende pagina doorklikken.

ART-History De burgerlijke cultuur in Nederland

in de zeventiende eeuw

Onlinevragenblok

Blok 3 Religie

en Pietersz. van de Venne, *De zielenvisserij* (1614).

en van de Venne, *De zielenvisserij*, detail van de protestanten

In vrijwel alle landen van Europa zijn er in de zeventiende eeuw twee verschillende instituten die hoofdzakelijk opdrachten verstrekken aan kunstenaars. In Nederland kent men een afwijkende situatie in die periode wat consequenties heeft voor de ontwikkeling van de kunsten.

1. Welke instituten zijn de traditionele opdrachtgevers in de rest van Europa en in welke twee zaken wijkt de situatie Nederland af?

De zeventiende eeuw wordt niet voor niets de Gouden Eeuw genoemd. In Nederland ontstaat in deze periode een ongekennde welvaart waarvan vrijwel alle bevolkingsgroepen profiteren. De welvaart onder de burgerij leidt tot een culturele bloei waarvan vooral de schilderkunst profiteert.

2. Leg dit uit en noem twee gevolgen voor de schilderkunst van het feit dat de opdrachten nu vanuit de burgerij komen.

Bekijk de afbeelding 1, 2 en 3.

Links op afbeelding 1 staan de protestantse Noord-Nederlanders. Aan de andere kant van de rivier aan de rechterzijde staan de rooms-katholieke zuiderlingen. Beide groepen vissen in de brede rivier die hen scheidt naar zielen. Op het eerste gezicht lijkt het gelijk op te gaan, maar bij nadere bestudering blijkt de kunstenaar een voorkeur voor de protestanten te hebben.

3. Geef aan waaraan je dat kunt zien. Noem drie aspecten.

Het schilderij heeft betrekking op de religieuze onrust die in deze periode niet alleen in Nederland, maar in heel Europa heerst.

4. Leg uit wat deze onrust inhoudt.

VWO

Bekijk afbeelding 2 en 3.

De katholieke boot probeert de zielen te vangen met een monstrans en wierook. De predikanten in de protestantse boot hebben boeken aan boord. Adriaen van de Venne wil hiermee een verschil in godsdienstbeleving duidelijk maken.

5. Leg dit uit.

Blok 4 Tulpen

1 Jan Brueghel de Jonge, *Satire op de tulpomanie* (1640).

Bekijk afbeelding 1.

Begin zeventiende eeuw werd er druk gespeculeerd met tulpenbollen. Nadat de prijzen van tulpen exorbitant waren gestegen, zakten ze plotseling in tot ontzetting van velen die er geld in belegd hadden. Het schilderij van Jan Brueghel neemt de handelaren in tulpenbollen op de hak ten tijde van deze tulpengekte. Zo gebruikt hij apen in plaats van mensen.

1. Waarom zou de kunstenaar de mensen vervangen hebben door apen?
2. Noem nog vier manieren waarop de tulpengekte belachelijk wordt gemaakt.

Bekijk afbeelding 2.

Flora is de bloemengodin. De figuren links zijn wevers. Ook Hendrik Pot nam de tulpengekte op de hak, maar deed dat op een andere manier.

3. Noem drie aspecten van de voorstelling waarmee hij de tulpengekte belachelijk maakt.

De vrouw voor op de wagen ziet een vogel uit haar hand ontsnappen.

4. Leg uit wat daar mee bedoeld wordt.

Bekijk afbeelding 3.

Judith Leyster maakte deze illustratie als deel van een boek waarin tulpen zijn afgebeeld. Ze deed dat in opdracht van een handelaar in tulpenbollen.

5. Geef een verklaring voor het feit dat ze de opdracht kreeg een dergelijk boek te maken.

- i** Voorwoord

- 2** 1 Inleiding >

- 3** 2 Cultuur en wetens... >

- 4** 3 Bouwkunst >

- 5** 4 Beeldende kunst >

- 6** 5 Muziek >

- 7** 6 Dans en drama >

Blok 5 Zeemansliederen

1 *Wat lijdt den zeeman.*

2 *Een nieuw matroos liedeken.*

3 *Het Oost-Indischvaarderslied.*

Komt al die mee wilt varen,
Maeckt kist en Bultsack ree. *¹
Hoort wel na mijn verklaren,
Oostinjen die wil t'Zee.
Men Monstert hier het volck goet
En morgen de Soldaten,
Na Boort toe, metter spoet.

De Trommel heeft geslagen
Om morgen Scheep te gaen.
Loop aen, Vrienden en Magen*²,
En blijft doch nu niet staen;
Maar brengt ons na de Lichter*³, hoort,
Of aen Monckelmans Steyger*⁴,
Eer dat wij varen voort.

Dus ziet mense dan voeren
Al na de Lichter, hoort.
Dan roeptmen: 'Hadieu hoeren,
Wy gaen na Injen voort
Om Peper, voor vijf jaren, siet,
Wy zeylen met genuchten,
Weten van geen verdriet.

Als wy komen te stranden:
Al tot Batavia
En varen na veel Landen

Beluister fragment 1 en 2.

De 'shanty', het zeemansliedje dat we nu nog kennen, stamt uit de zeventiende eeuw. De schrijnende tekst van veel liedjes stamt maar al te vaak uit de bittere werkelijkheid. Dit vormde echter geen belemmering voor de gegoede burgerij om er deftige varianten op te maken. Fragment 2 is een kunstliedversie van het lied uit het eerste fragment.

1. Vergelijk beide versies. Noem vier belangrijke verschillen.

Beluister fragment 1 en 3.

Het lied (fragment 3) wijkt qua structuur af van audiofragment 1.

2. Leg dit uit.

Lees de brontekst.

Dit is de liedtekst van fragment 3. De reis naar Oost-Indië wordt in de eerste coupletten aantrekkelijk voorgesteld.

3. Geef hiervan drie voorbeelden.

4. Geef een reden waarom men het zeemansleven hier zo gunstig weergeeft.

VWO

De eerst coupletten stammen uit het begin van het lied, het laatste couplet komt uit het slot. Het perspectief wijkt in het laatste drie couplet af van de eerdere coupletten.

5. Leg uit hoe het perspectief verandert en wat daar de mogelijke oorzaak van is.

- i* Voorwoord
- 2** 1 Inleiding >
- 3** 2 Cultuur en wetens... >
- 4** 3 Bouwkunst >
- 5** 4 Beeldende kunst >
- 6** 5 Muziek >
- 7** 6 Dans en drama >

Blok 1 Calvinistische bezwaren

Brontekst

Het vertrek van zes acteurs uit de Amsterdamse Schouwburg in februari 1655 heeft vermoedelijk een rol gespeeld in het engageren van Ariana Nozeman in dat jaar. Waarschijnlijk op 19 april 1655 maakte zij daar haar debuut in *Onvergelijkelijke Ariane* (1644), een treurspel van J.J. Schippers. In de schouwburgrekeningen wordt zij voor het eerst genoemd op 30 juni 1655: ze ontving 76,50 gulden 'met kleren' voor zeventien keer optreden, omgerekend 4,50 gulden per keer, een relatief hoge gage. Mogelijk was dat omdat ze haar eigen kostuums inbracht en een – goede – professionele toneelspeelster was. Tot de komst van Ariana Nozeman werden op het Amsterdamse toneel vrouwenrollen – op een paar uitzonderingen na – uitsluitend door mannen in travestie gespeeld. Zij nam veel vrouwelijke hoofdrollen over van de mannen en al snel kreeg zij gezelschap van Susanna Eekhout en Elisabeth Kalbergen. (...)

Ook heeft ze in toneelstukken gezongen en trad zij op als danseres. Zo voerde zij samen met vijf acteurs en haar twee vrouwelijke collega's een 'Juffren dans' uit. Daarmee liep de Amsterdamse Schouwburg voor op de Parijse Opera, waar pas een kwart eeuw later vrouwen voor het eerst dansend optraden.

Uit: Malou Nozeman, *Ariana Nozeman, een vergeten ster uit de Gouden Eeuw* (2005).

Lees de brontekst.

In de Amsterdamse schouwburg werd voor het eerst in Europa door een vrouw gespeeld en gedanst; die eer viel Ariana Nozeman te beurt. De calvinisten waren niet zo enthousiast over dans.

1. Welke bezwaren hadden de calvinisten tegen dans?

Ondanks de calvinistische bezwaren, ontwikkelde het hofballet zich in navolging van ander Europese hoven ook aan het hof in Den Haag op bescheiden wijze.

2. Geef een verklaring voor deze schijnbaar tegenstrijdige ontwikkeling.

Bekijk de video.

Helemaal ongelijk hadden de calvinisten niet. Hofballet is onvergelijkbaar met de gewone dans. Er zijn grote verschillen.

3. Noem drie van deze verschillen.

Ondanks de bezwaren vanuit de kerk was de schouwburg populair. Jacob van Campens theater werd al snel te klein. Phillip Vingboons verbouwde het in 1665 naar een moderner theater met meer mogelijkheden. Luiken, takels en lieren werden veelgebruikte instrumenten. Die maken het bijvoorbeeld mogelijk een deus ex machina ten tonele te voeren.

4. Wat wordt in het toneel met een deus ex machina bedoeld?

In de nieuwe schouwburg ging het kunst- en vliegwerk een steeds grotere rol spelen in het theater. Een aantal instituten verzetten zich tegen deze ontwikkeling, zoals het genootschap Nil Volentibus Arduum dat nauwlettend in de gaten hield wat op het Amsterdamse toneel verscheen. Ook de verschillende rederijdersverenigingen zagen er niets in.

5. Leg voor beide groepen uit waarom ze zich verzetten tegen deze ontwikkeling.